

Виконання Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р.

Кузьмінський О.В., головний спеціаліст сектору державної реєстрації, кодифікації та представництва інтересів держави в судах

У сучасних умовах, коли як офіційні, так і «цивільні» шлюби між громадянами різних держав стали звичним явищем, інтереси дітей, народжених у таких шлюбах, мають захищатися також і на міждержавному рівні.

До основних компонентів державної політики України у сфері захисту дитинства належить удосконалення нормативно-правової бази, зокрема, впровадження норм міжнародного права. Результатом такої діяльності є те, що на сьогодні Україна бере участь у багатьох міжнародних угодах у сфері забезпечення прав дитини.

Свідченням наміру нашої держави забезпечувати захист прав дитини є, серед іншого, постійна робота зацікавлених органів влади з підготовки пропозицій про приєднання України до міжнародних договорів у сфері сімейного права.

По-перше, слід зазначити, що Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, яка є основним документом, що визначає правові стандарти у сфері захисту прав дитини, була ратифікована Україною ще 27 лютого 1991 року і набула чинності 27 вересня 1991 року.

По-друге, важливе значення має ратифікація низки міжнародних договорів у сфері сімейного права, розроблених у рамках Ради Європи і Гаазької конференції з міжнародного приватного права, що дають змогу вирішувати практичні питання, які стосуються здійснення прав дітей, регулюють відносини батьків і дітей як матеріальні, так і особисті. Так, у 2006 році Україною було ратифіковано: Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року; Європейську конвенцію про здійснення прав дітей 1996 року; Конвенцію про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року; Конвенцію про контакт з дітьми 2003 року; Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном 1956 року та Конвенцію про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання 1973 року.

На захист дітей від їх незаконного переміщення спрямована Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року (далі - Конвенція).

Згідно статті 1 Конвенції, її цілями є забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених до будь-якої з Договірних держав або утримуваних у будь-якій із Договірних держав, та забезпечення того, щоб права на опіку і на доступ, передбачені законодавством однієї Договірної держави, ефективно дотримувалися в інших Договірних державах.

Конвенція застосовується до будь-якої дитини, яка не досягла 16 років, та проживала в Договірній державі безпосередньо перед протиправним вивезенням за кордон.

Стаття 8 Конвенції надає будь-якій особі, установі (іншому органу), які стверджують, що дитина була вивезена або утримується з порушенням прав піклування, право звернутися з заявою про допомогу у забезпеченні повернення дитини.

У Конвенції вживаються поняття «право піклування» і «право доступу», тлумачення яких обмежено цілями Конвенції. Так, «право піклування» охоплює права, пов'язані з піклуванням будь-якої особи про дитину, і, зокрема, право визначати місце проживання дитини, а «право доступу» включає право спілкуватися з дитиною, у тому числі, переміщувати дитину на обмежений час у місце інше, ніж місце її постійного проживання. Отже, переміщення вважається незаконним, коли має місце вивезення за кордон або неповернення з-за кордону дитини, якщо при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу.

Правові підстави виникнення правового зв'язку між дитиною і особою (установою) визначаються відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала, чинного рішення суду або компетентного органу або є наслідком угоди. Важливо також, щоб піклування ефективно здійснювалося.

Положення Конвенції застосовуються до випадків, які не містять складу злочину.

Особою, що вивозить дитину, може бути один із батьків, інший родич, особа, яка призначена опікуном дитини.

Отже, по-перше, в будь-якому випадку має місце вилучення дитини з сім'ї та соціального середовища, в якому вона розвивалася. По-друге, особа, яка забирає дитину за кордон, є членом сім'ї дитини: в більшості випадків батьком або матір'ю і, як правило, сподівається отримати відповідне рішення компетентних органів щодо опіки над дитиною, тобто «узаконити» переміщення дитини.

Рішення про повернення дитини або відмову у поверненні, приймає суд або компетентний орган тієї Договірної держави, в якій дитина знаходиться після вивезення. В Україні таке рішення приймається судом. Підстави для відмови у поверненні визначені безпосередньо Конвенцією. Так, суд може відмовити у поверненні :

- якщо минуло більше одного року з дати незаконного вивезення;
- дитина вже прижилася у своєму новому середовищі;
- заявник фактично не здійснював права піклування стосовно дитини, або дав згоду на вивезення дитини і проживання, або пізніше дав мовчазну згоду;
- існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди, створить для дитини нетерпиму обстановку;
- виявлено, що дитина заперечує проти повернення і досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку.

При цьому стаття 16 Конвенції містить вимогу не вирішувати питання щодо визначення місця проживання дитини по суті, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції. Тобто, слід враховувати, що прийняте рішення про повернення дитини до країни її постійного місця проживання не означає автоматичного вирішення питань про постійне місце проживання дитини, способи участі у вихованні та спілкуванні з нею.

Таким чином, Конвенція встановлює своїм завданням відновлення status quo шляхом негайного повернення дітей, які були неправомірно вивезені, оскільки вирішувати будь-які суперечки стосовно місця проживання і опіки над дитиною мають юрисдикцію лише органи за місцем постійного проживання дитини.

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2006 року №952 (в редакції постанови від 2 вересня 2010 року №795) затверджений Порядок виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (далі - Порядок), яким визначено механізм взаємодії органів виконавчої влади у процесі вирішення відповідно до Конвенції питань повернення до України або з України до іноземної держави дитини, яка незаконно вивезена (переміщена) або утримується будь-якою особою та забезпечення реалізації права доступу до дитини, якщо такі дії порушують права іншої особи на опіку (піклування) над дитиною і не містить складу злочину.

Цей Порядок визначає механізм взаємодії органів виконавчої влади у процесі вирішення відповідно до Конвенції питань повернення до України або з України до іноземної держави дитини, яка незаконно вивезена (переміщена) або утримується будь-якою особою, та забезпечення реалізації права доступу до дитини, якщо такі дії порушують права іншої особи на опіку (піклування) над дитиною і не містять складу злочину.

Для України Стороною Конвенції вважається тільки та держава, що визнала приєднання України до Конвенції або приєднання якої до Конвенції визнано Україною.

Функції центрального органу за Конвенцією Порядок покладає на Міністерство юстиції України, яке безпосередньо та через територіальні органи - Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, м. Києві та Севастополі, а також районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні управління юстиції вживає всіх заходів для забезпечення негайного повернення дитини і виконання інших положень Конвенції.

Відповідно до положень Порядку, фізична або юридична особа, яка має право на опіку (піклування) над дитиною, може звернутися до Мін'юсту або центрального органу будь-якої іншої держави, що є Стороною Конвенції, із заявою про сприяння поверненню дитини (незалежно від напрямку її вивезення (переміщення) - з-за кордону на територію України чи з території України за кордон) та заявою про забезпечення реалізації права доступу до дитини.

У заяві про сприяння поверненню дитини та заяві про забезпечення реалізації права доступу до дитини, що складається за формами згідно з додатком 1 та 2 до Порядку, повинна міститися вся відома заявникові інформація, яка може допомогти у встановленні місцезнаходження дитини і вирішенні питання щодо повернення її заявникові та реалізації права доступу до дитини.

До зазначених заяв додаються документи, в яких міститься інформація, що стосується порушеного питання (засвідчена копія рішення або угоди щодо встановлення опіки (піклування) чи щодо права заявника на спілкування з дитиною; витяг з нормативно-правових актів з відповідних питань та/або обґрунтоване посилання на відповідні норми; довідка про стан здоров'я дитини і характеристика заявника; довіреність заявника), та їх засвідчений переклад на офіційну мову держави, в якій імовірно перебуває дитина, або англійську чи французьку мову.

Крім Міністерства юстиції України до реалізації виконання даного Порядку залучені органи державної виконавчої влади, такі як Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство сім'ї молоді та спорту України, Державна прикордонна служба України та інші. Важливими повноваженнями наділені органи опіки та піклування.

Так, відповідно до пункту 13 Порядку на підставі повідомлення про надходження заяви про сприяння поверненню дитини, що надійшло від територіального органу Міністерства юстиції України за її місцезнаходженням, відповідний орган опіки і піклування:

1) вживає заходів для одержання від особи, у якій перебуває дитина, згоди на добровільне повернення дитини, а також інформує таку особу про умови Конвенції;

2) складає та подає територіальному органу Міністерства юстиції України висновок про умови проживання дитини в Україні та інформацію про її думку стосовно повернення з урахуванням віку і рівня розвитку дитини;

3) вживає в разі потреби заходів для запобігання заподіяння шкоди дитині або завданню збитків заінтересованим особам, зокрема шляхом тимчасового влаштування дитини за рішенням суду до закладів соціального захисту для дітей або охорони здоров'я;

4) забезпечує в разі потреби надання дитині допомоги педагога, психолога чи іншого фахівця;

5) інформує територіальний орган Міністерства юстиції України про відмову особи, у якій перебуває дитина, добровільно її повернути;

6) визначає порядок реалізації права заявника на спілкування з дитиною до вирішення судом питання щодо повернення дитини.

А відповідно до пункту 21 Порядку на підставі повідомлення, що надійшло від територіального органу Міністерства юстиції України за місцем проживання дитини, про надходження заяви про забезпечення реалізації права доступу до дитини, яка постійно проживає в Україні, відповідний орган опіки і піклування:

1) сприяє в разі потреби одержанню від особи, з якою проживає дитина, згоди на добровільну реалізацію права доступу заявника до дитини та узгодженню порядку здійснення права доступу;

2) складає та подає територіальному органу Міністерства юстиції України висновок про умови проживання дитини в Україні та інформацію про її думку стосовно спілкування із заявником з урахуванням віку і рівня розвитку дитини;

3) забезпечує в разі потреби надання дитині допомоги педагога, психолога чи іншого фахівця.

Зазначені повноваження органів і піклування зумовлені можливістю досудового, так би мовити мирного врегулювання питання повернення дитини до місця постійного проживання, а також необхідністю вжиття заходів, у разі потреби, для запобігання заподіяння шкоди дитині, надання дитині педагога, психолога.

Не зважаючи на те, що Конвенція про цивільно-правові аспекти викрадення дітей застосовується на території України зовсім недавно, на сьогоднішній день вже зафіксовані випадки звернення громадян іноземних держав із заявами до України про повернення дітей до місця їх постійного проживання. Враховуючи історичний та побутовий аспекти, можна

спрогнозувати, що Конвенція з часом набуде, нажаль, більш широкого застосування та розповсюдження в Україні, а це призведе до збільшення числа надходження таких заяв.

Не можна не зазначити також про те, що Конвенція складна за змістом та сприймається досить важко, у зв'язку з цим Україна ще не сформувала єдиного підходу до сприйняття Конвенції та тільки починає вивчати досвід європейських країн в цьому напрямку.

Заповнюючи цю «прогалину», Міністерство юстиції України за сприяння українських та європейських інституцій систематично проводить семінари та тренінги з питань вивчення іноземного досвіду та практики застосування зазначеної Конвенції, а також удосконалення роботи органів, залучених до виконання Конвенції в Україні.

Та все ж таки, навіть усвідомлюючи принциповий підхід Конвенції до питання повернення дітей до країн їх постійного проживання, тривалість та тяжкість процедур, які супроводжують виконання положень Конвенції, не слід забувати про основну мету та кінцеве її завдання - дотримання інтересів дітей та забезпечення їх захисту від негативних наслідків їх незаконного переміщення або утримування, а також забезпечення прав доступу батьків чи інших осіб, що мають таке право, піклуватися про своїх дітей, де б вони не знаходились.

Література:

1. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, від 25.10.1980, Офіційний вісник України від 13.09.2006 - 2006 р., № 35, стор. 268, стаття 2493, код акту 37269/2006;

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2006 року № 952 «Про виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2010 року № 795), Офіційний вісник України від 26.07.2006 - 2006 р., № 28, стор. 173, стаття 2016;

3. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України: <http://www.minjust.gov.ua/>

Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного фак-ту, м. Суми, 25 травня 2013 р. / Ред.кол.: А.М. Куліш, М.М. Бурбика, М.І. Логвиненко, В.М. Семенов, А.В. Баранова. — Суми: СумДУ, 2013. — С. 35-39.